

- Re *Tragicul. O fenomenologie a limitei și depășirii*, Univers, București, 1975
Încercare în politropia omului și a culturii, Cartea Românească, București, 1981
Jurnalul de la Pălăniș, Cartea Românească, București, 1983
Epistolar (editor), Cartea Românească, București, 1988
Cearta cu filozofia, Humanitas, București, 1992
Apel către lichele, Humanitas, București, 1992
Despre limită, Humanitas, București, 1994
Itinerariile unei vieți: E.M. Cioran, Humanitas, București, 1995
Declarație de iubire, Humanitas, București, 2001
Ușa interzisă, Humanitas, București, 2002
Chipuri ale răului în lumea de astăzi (dialog cu Mario Vargas Llosa), Humanitas, București, 2006
Despre minciună, Humanitas, București, 2006
Despre ură, Humanitas, București, 2007
Despre seducție, Humanitas, București, 2007
Scrisori către fiul meu, Humanitas, București, 2008
Întâlnire cu un necunoscut, Humanitas, București, 2010
Întâlnire în jurul unei palme Zen (coautor Gabriel Cercel), Humanitas, București, 2011
Estul naivităților noastre. 27 de interviuri (1990-2011), Humanitas, București, 2012
Măștile lui M. I. (dialog cu Mircea Ivănescu), Humanitas, București, 2012
18 cuvinte-cheie ale lui Martin Heidegger, Humanitas, București, 2012
Dragul meu turnător, Humanitas, București, 2013
Fie-vă milă de noi! și alte texte civile, Humanitas, București, 2014
O idee care ne sucește mințile (coautori Andrei Pleșu, Horia-Roman Patapievici), Humanitas, București, 2014
Dialoguri de duminică. O introducere în categoriile vieții (dialoguri cu Andrei Pleșu), Humanitas, București, 2015
Nebunia de a gândi cu mintea ta, Humanitas, București, 2016
România. O iubire din care se poate muri, Humanitas, București, 2017
Continentele insomniei, Humanitas, București, 2017
Așteptând o altă omenire, Humanitas, București, 2018
Caiet de ricoșat gânduri sau Despre misterioasa circulație a ideilor de-a lungul timpului, Humanitas, București, 2019
Ludice. Exerciții de umor criptic, Humanitas, București, 2019
Povestea insulei Humanitas, Humanitas, București, 2020

Gabriel Liiceanu

Apel către lichele

Ediția a V-a

Ursu, Gheorghe 254, 266- 267, 291-293	Vulcănescu, Mircea 34, 81, 142, 290
Văcaru, Vasile 113	Wald, Henri 79-80
Vieru, Anatol 268	Wiesenthal, Simon 251
Voinea, Dan 88	Zografi, Vlad 175
Voisin, Michel 221	
Volovici, Leon 78	

<i>Prefață la ediția a treia</i>	5
Apel către lichele	11

CUM SĂ IEȘIM DIN OROARE

Meditație despre activist	15
Procesul lui Ceaușescu	20
Silueta unei doamne	28
Cum a fost cu puțință?	32
Despre infern și paradis în condiția terestră	36
Prostia ca încremenire în proiect. <i>Prostul care prostește și prostul prostit</i>	47
Prostia ca încremenire în proiect. <i>Câteva exemple</i>	54
A fi la tine acasă	67
Spovedania Elisabetei Rizea	71
Despre locul optim al dezvăluirii	78
Jurnal de pe marginea unei gropi comune	84

TRAGI-COMEDIE CU REGI
ȘI SECRETARI DE PARTID

Să închidem ochii	103
Cele două portrete	106
Ex-Regele Mihai sau câteva precizări despre logica lui „ex-“	112

Respect pentru oameni și cărți

De ce regi?	115
Nu sunt monarhist	118

LUMEA ÎN CARE AM INTRAT

Despre vină	127
Cerul culturii noastre	132
Porcul nostru de serviciu	137
Meditație despre gunoaie	140
Noica – „guru» al ceașismului“	152
Mușcând silueta unui mort	166
Frustrații noastre culturale	172

TAIFAS PE MARGINEA TRANZIȚIEI

Nu se poate trece atât de ușor peste sufletele noastre bolnave	181
Două măsuri și două memorii pentru aceleași fapte	193
Pedagogia urii	217
Serată muzicală	227
<i>Post-scriptum</i>	299
<i>Indice de nume</i>	301

Meditație despre activist

Tovarășei Olivia Clătici și tuturor activiștilor care, din vremea facultății, mi-au traversat viața și ședințele, le dedic astăzi acest text născut dintr-o stupoare care continuă să mă însoțească, chiar dacă astăzi obiectul ei aparține trecutului, chiar dacă astăzi ea irită, plictisește sau, pentru mulți oameni de bun-gust, amenință să devină ridicolă.

Activistul nu este un monstru obișnuit. Făcând parte din suita diavolului, el nu este torționarul, călăul, ghilotinatorul. El nu se situează pe această treaptă inferioară a ororii; nu este sadicul de rând care taie, fierbe, bate, scoate ochii. În transmisia răului, el nu este veriga lui ultimă, „vulgară“, grosolană, tradițională. El nu „pune“ niciodată mâna, nu este întinat, nu are urme de sânge și nu miroase a sudoarea care îi înfrățește pe călău și pe victima sa. Dimpotrivă. El poate fi elegant, cult, inteligent; poate fi palid, suav, prevenitor. Poate avea mâinile albe și poate cunoaște limbi străine. Poate lăsa senzația că este compătimitor, drept, că vrea binele, că încearcă să dregă lucrurile, că are

Respect pentru oameni și cărți

o cauză și că luptă pentru ea; cu seriozitate, cu gravitate; că îl interesează soarta celorlalți, că este, zi și noapte, preocupat de ea; că urmărește virtutea; că, în acest sens, ajută, îndrumă, îndeamnă. Pentru că un asemenea tip nu are pereche în istoria omenirii, el nu poate fi comparat decât cu un sofist antic ajuns la putere la curtea lui Stalin.

Să spui despre el că minte, că e ipocrit, că e poltron ar fi prea puțin. Căci de fapt el scapă oricărei tipologii existente. În primul rând, social vorbind, el nu poate fi definit, pentru că nu este prevăzut în schema nici unei societăți. Făcând totul, el nu face și nu știe să facă nimic. Să spui despre el că este puterea sau un apanaj al puterii ar fi prea vag. El este, desigur, puterea; dar puterea impalpabilă, care se sustrage categoriilor obișnuite ale puterii. El este chiar coloana vertebrală a puterii, dar una care nu poate fi radiografiată; este un element suav, este un gaz al răului, care se strecoară peste tot, aducând sub comanda lui invizibilă tot ce este material; el este aerul otrăvit, rezervorul inepuizabil de toxine al trupului social; este respirația noastră urât mirositoare; și împutinată; este gâfâitul nostru.

El nu știe deci să facă nimic. Vine totuși la ședințe în instituții serioase, unde se discută lucruri de specialitate. Ascultă, notează, tace, veghează. Vorbește doar într-un târziu, poate la sfârșit de tot, sau nu vorbește deloc. El este astfel emblema ambulantă a puterii; este puterea *de față*, ubicuitatea ei, memoria ei. Prezența lui este suficientă;

ea intimidează. Poate fi grav, ursuz, solemn; atmosfera e atunci încărcată. Poate fi bine dispus, relaxat, glumeț chiar; atmosfera e atunci destinsă, oamenii râd slugarnic. De cele mai multe ori „trage concluziile“. Nu spune nimic, de fapt nu are importanță ce spune. Principalul e că *se manifestă*. Indiferent de ceea ce spune, mesajul lui e simplu: „Nu uitați, puterea există. Eu sunt o siglă pentru rememorarea ei.“ Dacă totuși în scenariul ședinței apare un acroc, o disfuncție, atunci abia el devine *activ* important. Atunci află ce știe să facă. Atunci el *intimidează activ*: atunci amenință, devine o sugestie a terorii, cheamă la ordine și „pune problema“. Pesemne că cea mai potrivită definiție a activistului ar fi: agent al punerii problemei, agent al *corectei* puneri a problemei. Aceasta este abilitatea lui: el are știința punerii problemei. El este un paznic al hotarului; el readuce lucrurile în matcă; el sancționează orice transcendere a cadrului dat. Activistul este un profesionist al țarcului.

Ce este în mintea lui? Ce este în mintea lui atunci când răul a îmbătrânit, s-a așezat, se lăfăie, ce este în mintea lui când nu se mai poate amăgi că, o vreme, servește o cauză dreaptă cu mijloace schimonosite? că există dușmani la pândă? Ce este în mintea lui când rămâne singur față în față cu răul pe care l-a slujit, cu victoria lui șleampătă? Când *știe* că totul a fost minciună, că el este profitorul, singurul profitor al acestei nelumi?

La ce se gândește un activist înainte de a adormi?

Este o întrebare la care nu știu să răspund. Și este totodată o întrebare care nu-mi dă pace. În acest punct figura activistului devine o enigmă. Cum arată acești oameni ajunși la bătrânețe și recapitulându-și viața? Cine sunt ei? Cine cred ei că sunt ei? Ce anume îi ține în această farsă? Banii? Un simulacru de putere? Privilegiile? Mândria că aparțin castei dominatoare? Să domini peste ce? Peste oameni speriați, osteniți, dezarticulați, care disprețuiesc și urăsc în tăcere?

Se spune că atunci când răul survine, țâșnește, se întruchipează, el ne reprezintă pe *toți* cei din mijlocul cărora s-a născut; că el suntem noi, sau măcar o parte din noi, că el este răul din noi în extaz. (S-a spus: „fratele meu, Hitler“.) Dar aş putea oare spune: *Oh, activiste, oh, mon frère!*? La ce ar răspunde asta? Aș vrea, ca să-l pot înțelege, să mă recunosc în el. Și nu o pot face. Activistul este străinul perfect, *altul*, care, dacă nu m-aș putea agăța de aparența lui (are, ca și mine, mâini și urechi și picioare și e îmbrăcat sau poartă ochelari), m-ar îngrozi așa cum i-a îngrozit pe azteci apariția spaniolilor călare. Cine sunteți? Cine ați fost? Cum sunteți cu puțință? Cum *ați* fost cu puțință? Sunteți răzbunarea tuturor minciunilor noastre? Poltroneriile noastre de secole întoarse împotriva noastră? Sunteți drojdia politicii rămasă în paharul istoriei, mâlul ei obosit în

care ne-a fost dat nouă să ne naștem și să-i respirăm duhoarea și să fim obligați să o numim „parfum“ – noi, ființe adaptate la mâl?

Fenomenologia activistului... Nu știu să o fac. El se sustrage analizei. Nu-l pot înconjura decât cu uimiri și interjecții. El s-a ivit dintre noi, dar dintr-un adânc pe care privirea noastră nu-l poate pătrunde. El vine dintr-un noi de dincolo de noi. E aburul unui infern inaccesibil.

august 1989

Unde ne aflăm? Ce e cu noi? Suntem pe un drum: știm de unde am pornit, dar știm oare către ce ne îndreptăm? Mergem prin lumină sau mergem prin ceață?

Drumul nostru a început de la unitatea obținută prin ură. Niciodată poporul român n-a fost mai unit decât în acești ultimi ani, prin raportarea sa la un singur personaj. Eram cu adevărat „strâns uniți” în jurul unui singur om: *unitatea prin umilire și prin ura față de cel care ne umilea*. Ceaușescu a fost cu adevărat trăsătura de unire a acestui popor. El ne cotropise spațiul privat, se strecurase în patul nostru, în prietenii noastre, în gândurile noastre, în visele noastre; ne cotropise până și subconștientul. Cred că mulți dintre noi l-am visat, dar în orice caz nu era zi în care, într-un fel sau altul, să nu-l evocăm.

Ei bine, eram deci uniți – prin ura noastră – în jurul acestui om. Această ură teribilă ne-a ținut laolaltă și i-a săpat lui mormântul.

Dar un popor nu poate rămâne *unit prin ură* și nu poate *trăi* unit prin ură. Acum, când obiectul

urii a dispărut, ne trebuie un sentiment pozitiv; ne trebuie încrederea, seninătatea, afecțiunea. Dar pe acestea nu le avem și nu le putem obține peste noapte, tocmai pentru că pe ele le-am pierdut de-a lungul câtorva decenii. Ne aflăm acum pe drum – către recâștigarea acestor sentimente: încredere, seninătate, afecțiune. Pe ele trebuie să le punem în locul unei *imense* suspiciuni.

Dar cum le putem obține pe acestea? Cum putem, părăsind infernul, să intrăm în spațiul purgatorului, ceea ce înseamnă în spațiul curățirii, al vindecării, al *spălării interioare*?

Cum se face această spălare interioară, această purgare, această curățire? Răspunsul poate să pară straniu: făcând *procesul lui Ceaușescu*.

Mircea Dinescu a spus la un moment dat: trebuie să îl uităm pe acest om, trebuie să nu mai vorbim de el; ne ține în loc, trebuie să mergem înainte. Ar fi bine ca lucrurile să arate atât de simplu. Dar ele nu arată așa. Și asta pentru că Ceaușescu se află încă în noi, și mergând pur și simplu înainte n-am face decât să-l târâm după noi, și nu ca hoit, ci ca ființă vie, la lucru, activă în fiecare dintre noi. Iată de ce este nevoie de un prealabil popas purificator și iată de ce acest proces trebuie făcut. El trebuie făcut din trei motive:

1. Pentru că ceea ce am văzut în ziua de 26 decembrie 1989 nu a fost un proces. Nici nu era timp pentru așa ceva, atunci. Poate că nici nu era

nevoie de un proces în termeni juridici. Dar un simulacru de proces trebuia oricum evitat. Pentru că a face o revoluție contra minciunii reîncepând cu o minciună – și asupra acestui lucru mi-a atras atenția un amic filozof francez – este teribil. Deci, în primul rând, trebuie să facem acest proces *pentru ca să ne spălăm de minciuna cu care am reînceput*. Acest proces nu este însă unul juridic.

2. Acest proces trebuie făcut – chiar dacă el nu ar fi fost prost făcut, chiar dacă nu ar fi fost deloc făcut – *pentru a da de rădăcina răului*. Acest proces nu este procesul făcut *unei* persoane, ci, *prin* această persoană, procesul făcut celei mai cumplite perioade din istoria României și celei mai cumplite perioade din istoria omenirii: comunismul. Acest proces nu este un proces juridic, ci unul istoric, moral și metafizic.

Pentru noi, românii, Ceaușescu nu este decât poarta de intrare, mersul *à rebours* către începutul ororii în care am trăit apoi vreme de 45 de ani. Această oroare se numește minciuna instituționalizată, minciuna generalizată, minciuna devenită regulă – pe scurt, *comunismul*. Procesul Ceaușescu este pentru noi porțița de intrare în arena unui proces istoric mai vast. Dacă nu îl vom face, oroarea ne-analizată, ne-disecată, va rămâne la pândă. Minciuna va rămâne la pândă, frica va rămâne la pândă, teroarea și umilirea vor rămâne la pândă.

Oamenii trebuie să-și aducă aminte, dacă au uitat, sau să afle, dacă sunt prea tineri, ce a însemnat comunismul în toată splendoarea desfășurării sale: Ceaușescu nu este decât capătul de drum al unei perioade care a început cu falsificarea alegerilor în 1946 – deci cu falsificarea conștiinței unei nații –, apoi cu asmuțirea oamenilor unii împotriva altora, timp în care copiii își denunțau părinții, în care prietenii se denunțau între ei, în care vecinii se denunțau unii pe alții, în care erai ridicat noaptea din casă, în care mureai în închisoare fără să știi de ce ai fost adus acolo, în care țărani au fost masacrați, în care floarea intelectualității a dispărut, în care muncitorimea a fost chinuită și cu adevărat exploatată în timp ce i se spunea că ea conduce societatea, în care privilegiile și corupția au atins cote necunoscute până atunci. Și toate acestea – în timp ce se vorbea despre fericire, dreptate, egalitate și viitor luminos.

Procesul lui Ceaușescu trebuie făcut pentru a ajunge la tot răul care a fost activat *în noi toți*, pentru a ajunge la complicitate, corupție și minciună, pentru a ajunge la crimele ticluite și neștiute din acești ultimi 20 de ani, pentru a ajunge apoi la anii lui Dej și la zecile sau sutele de mii de morți de la Canal și din toate temnițele țării, la ședințele-proces interminabile care se încheiau cu destine zdrobite.

Procesul lui Ceaușescu trebuie făcut pentru a ajunge la Pol Pot și la Stalin, pentru a ajunge la

zecile de milioane de morți care ne apasă nouă, oameni ai secolului XX, conștiința și ne tulbură somnul.

Procesul lui Ceaușescu trebuie făcut pentru a ajunge la Lenin și la Marx, care au făcut toate acestea cu putință.

În sfârșit, el trebuie făcut pentru a ajunge la originea *oricărui* totalitarism, pentru a înțelege ce leagă comunismul de nazism, pentru a ne apăra de Hitler-ul și de Stalin-ul care stau oricând la pândă în noi.

„Nu plecăm acasă, morții nu ne lasă” – această vorbă teribilă, scandată în noaptea de 21–22 decembrie în Piața Universității, este valabilă și acum. Morții care nu ne lasă să nu facem procesul lui Ceaușescu *traversează memoria acestui secol*. Fără acest proces, nu ne vom găsi niciodată liniștea și nu vom pleca niciodată acasă. Vom rămâne mereu pe străzi, pentru a nu fi surprinși, în casele noastre, de fantomele nejudicate și reînviatăle ale trecutului nostru.

Acest proces nu este un proces al dosarelor și al vendetelor – de am putea scăpa odată de șirul lor neîntrerupt care alcătuieste istoria omenirii! –, ci unul prin care ar urma să expulzăm răul din măruntaiele ființei noastre. Este – spuneam – o purgație, o curățire interioară, o perioadă de post după un banchet al crimei.

M-a mirat să văd că nimeni până acum, din cei care provizoriu ne reprezintă, nu a vorbit deschis

despre această problemă. *M-a îngrijorat* când, într-un comunicat al ROMPRES-ului care reproducea o intervenție a mea dintr-un ziar, a fost lăsat deoparte tocmai acest fragment: „Orice tip de comunism, indiferent de fața sa și indiferent de calea pe care ar propune-o, trebuie privit ca un nou experiment făcut pe trupul unui popor, ca propunere politică iresponsabilă și ca perspectivă a unui nou masacru. Comunismul nu a adus în acest secol, pe nici un metru de pământ al planetei, altceva decât minciuna, teroarea, moartea, mutilarea spiritului și tristețea infinită.” *M-a liniștit* când, pe soclul statuii lui Lenin, am citit scris mare: „învățați, învățați, învățați... din 45 de ani de comunism”. Și m-am liniștit și mai mult, când am văzut cum dispărea statuia lui Lenin. Și totuși soclul, *adevăratul* soclu a rămas: el se află în structurile neschimbate ale societății și el se află mai ales în mințile noastre, neschimbate și ele.

3. În sfârșit, procesul lui Ceaușescu trebuie făcut *pentru a ieși cu toții din infantilizare*. Căci poporul român continuă să se raporteze la modelul conducătorului după un principiu patern. Pe bulevardul Magheru, după cinematograful Aro, am văzut scrise, în două rânduri, pe ziduri, aceste cuvinte: „Papă, ce rău ai fost!”

Ceaușescu a inculcat în noi modelul unui tătic (rău) al nației, care ne explica ce și cât să mâncăm, ce temperatură ne face bine, ce filme se cuvine să